

Формування суддівського корпусу

Необхідно визнати, що ігнорування важливості забезпечення незалежності судової влади негативно відбилося на формуванні суддівського корпусу, який надалі формується тими ж суб'єктами і за тими ж принципами, що й раніше. У результаті — частина суддівського корпусу залежить від конкретних представників колишньої владної верхівки та бізнесу. Новопризначені судді, за усталеною традицією, «зобов'язані» тим, хто здійснював їх підбір, рекомендацію, не кажучи вже про відверте протегування при проходженні процедури призначення.

Тому цілком закономірно ми отримали відверте протистояння різних гілок влади в ході розв'язання принципових питань, породжене конфліктом суспільних і корпоративних (приватних) інтересів (наприклад, Мукачівський суд заборонив голові Верховної Ради України підписувати законопроект «Про Кабінет Міністрів»), і «війну судів» — коли з одного і того самого предмету спору різні суди (або навіть і один) постановляють абсолютно різні за своїм змістом рішення. Доходить до абсурду, коли один суд відверто «перебиває» рішення іншого (відомий випадок, коли з одного і того ж питання в один і той же день вісім різних судів постановили рішення). Сьогодні це спостерігається під час розв'язання багатьох економічних і кадрових питань, завтра це виразно виявиться у виборчому процесі.

Відповідно слід переглянути принципи, за якими сьогодні організовується добір кандидатів на посаду судді. Є низка пропозицій щодо переходу від чинних процедур до добору кандидатів на посаду судді на конкурсній основі після складення кваліфікаційного іспиту в формі письмового тестування та співбесіди. Це апробований спосіб (оскільки такий іспит складають юристи, які прагнуть провадити нотаріальну діяльність), який дасть можливість об'єктивно переконатися в рівні підготовки кандидата і створити конкуренцію.

Ще однією проблемою є підготовка кадрів. Створена Академія суддів практично не функціонує. Їй виділяється в 20 разів менше коштів, ніж аналогічним навчальним закладам, скажімо, Академії Державної податкової адміністрації.

Із кадровою проблемою пов'язане таке надзвичайно важливе питання, як відповідальності суддів. У зв'язку з непередуманими реформами були втрачені важелі впливу на суддів, котрі стали незалежними вже не тільки від інших гілок влади, а й від закону. Такі судді є, і, користуючись тим, що ні кваліфікаційна комісія, ні вищі суди, ні Верховний Суд, ні Рада суддів не мають сьогодні інструментів, які дозволяють перевірити професійну діяльність судді, вони ухвалюють будь-які рішення. Особливо по справах, де рішення влаштовує всіх, тобто не заперечуватиметься або не може оскаржуватися в принципі. Тому для належного розгляду питань щодо відповідальності суддів необхідно передбачити механізми перевірки інформації та наявності ознак дисциплінарного проступку

в діях судді, конкретизувати і чітко визначити підстави для дисциплінарної відповідальності відповідно до норм, які діють у законодавстві більшості європейських країн.

Існують серйозні проблеми із дотриманням принципу незалежності судів. У реальному житті суди залежать від Міністерства юстиції України, Вищої ради юстиції (ухвалює рішення про рекомендацію особи на посаду судді), Президента України (призначає суддів на посаду на перші п'ять років), Верховної Ради України (призначає суддів безстроково), Державної судової адміністрації (розв'язує питання фінансування судів та забезпечення їх технічним обладнанням), місцевих державних адміністрацій (вирішення квартирних питань) тощо.

Не менш важливою проблемою правосуддя в Україні є те, що деякі судді самі залучаються до політичних процесів. Як приклад – постанова Донецького апеляційного адміністративного суду, якою з грубим порушенням Кодексу адміністративного судочинства України зупинено виконання постанови Кіровського районного суду міста Донецька щодо указів президента про звільнення суддів Конституційного Суду України. Визначена законом політична нейтральність судді не може бути зведена лише до формальних заборон його зв'язків із політичними партіями і рухами. У принципі можливі й інші прояви політичних симпатій або антипатій судді (надання матеріальної підтримки певним партіям, участь у вуличних демонстраціях, агітація за кандидатів у депутати тощо). Якщо політична заангажованість судді перетворюється на постійний фактор, на тлі якого він продовжує виконувати свої професійні обов'язки, то навіть за відсутності формального членства в партії або русі, цілком правомірним є порушення питання про припинення його суддівських повноважень.

Є загальні проблеми, які потребують урегулювання, – щодо необхідності прийняття нових процесуальних кодексів, щодо системи адміністративних судів, функціонування військових судів у судовій системі України, яких не повинно бути з огляду на вимоги Конституції і рекомендації ПАРЕ, їх функції треба перерозподілити. Так, Україна досі не виконала одне з найбільших зобов'язань перед Радою Європи – ухвалення нового Кримінально-процесуального кодексу. Чинний Кримінально-процесуальний кодекс 1960-го року дуже застарів. У нього було внесено величезну кількість правок, і сьогодні він повністю розбалансований, багато процедур законом не врегульовано. Так, у січні 2003 р. Конституційний Суд України ухвалив рішення, відповідно до якого постанову про порушення кримінальної справи можна оскаржити в суді. Але відповідної процедури немає досі. Судді на власний розсуд вирішують, у кого приймати скаргу, в які терміни її розглядати, який документ виносити в результаті розгляду, чи може відповідне рішення бути оскаржено та яким чином. Верховний Суд прийняв постанову пле-

нуму з цього приводу, фактично перебравши на себе повноваження зі створення нормативних актів, що неприпустимо. До неврегульованих питань належить, наприклад, процедура розкриття судом банківської таємниці. Вона може виконуватися до порушення кримінальної справи й після, що вимагає різних процедур. Але їх взагалі не існує ні в процесуальному кодексі, ні в спеціальних законах, що регламентують банківську діяльність.

Є проблема, що лежить поза судовою системою, але у сфері, яка дуже важлива для її функціонування. Це проблема правової допомоги, у тому числі безоплатної, що відіграє значну роль у забезпеченні реального доступу до правосуддя для переважної більшості верств населення, які не мають достатнього рівня правової освіти і матеріальних можливостей для того, щоб на належному рівні забезпечити захист своїх інтересів. Слід законодавчо закріпити надання безоплатної правової допомоги найбільш соціально незахищеним категоріям населення, особливо громадянам з фізичними та психічними вадами, не лише у кримінальних, а й у цивільних та адміністративних справах.

Проведення судової реформи з метою підвищення ефективності захисту прав людини, доступності для всіх громадян справедливого правосуддя викликало необхідність сформувати розгалужену систему судових органів, привести їх у відповідність з принципами правової, демократичної, соціально орієнтованої держави. Виконати це завдання неможливо без докорінних змін у сфері здійснення правосуддя, становлення його як справді незалежної, самостійної влади. Крім того, входження України до європейського і світового простору викликає потребу у відповідних перетвореннях у всіх сферах суспільного життя, адаптації основних державних інституцій до найкращих світових зразків. Чи не найбільшою мірою це стосується саме судової системи.

Примітки до розділу 16

- 1 Хмара С. Десять років номенклатурної незалежності. — К., 2002. — С.42, 48.
- 2 Звернення до громадян України // Голос України. — 1991.— 11 вересня.
- 3 Мороз О. Вибір (Хто підніме 15-й камінь?). — К., 1994. — С.70.
- 4 Там само.
- 5 Див.: Голос України. — 1992. — 6 листопада.
- 6 Кучма Л. Про найголовніше. — К., 1999. — С.19-20.
- 7 Відповіді на запитання анкети журналу «Політична думка» // Політ. думка. — 1993. — №1. — С.56.